

Norrfällsviken [Y 29]

Detta är en värdebeskrivning som ska förklara och förtydliga värdena inom riksintresset.

Id: Y 29
Namn: Norrfällsviken
Kommun: Kramfors
Socken: Nordingrå
Huvudsaklig karaktärstyp: Fiskeläge
Andra karaktärstyper: Fornlämningsmiljö, Världsarv

Riksintressebeskrivning beslutad av RAÄ 2018:

Motivering

Fiskeläge som uppstod som säsongsfiskeläge under 1600-talet som tillsammans med *fornlämningsmiljöer* från förhistorisk och historisk tid tydligt går att koppla till landhöjningsprocessen. Miljöerna belyser hur de mänskliga aktiviteterna kopplat till havet, avspeglas utifrån placering i landskapet och bebyggelsemönster. Kanske med kontinuitet från förhistorisk fram till modern tid. (*Fiskeläge, fornlämningsmiljö*).

Uttryck för riksintresset:

Den traditionella bebyggelsegrupperingen i en skyddad naturhamn är uppförd längs en hamngata anlagd parallellt med stranden. Båthus och sjöbodas är tätt placerade, delvis på pålar i vattnet och med gavlarna riktade mot vattnet. Kok- och bostadshus är tätt placerade på hamngatans ovansida med gavlarna riktade mot gatan. Kapellet som ligger i ett fritt läge på höjden ovan vattnet är omgivet av en öppen gistvall.

Gravlokaler i form av mindre enkla stenrösen och stensättningar är belägna på halvöns högre liggande hållmarker och på de plana klappervallarna på nivåer mellan 50 till 15 m. ö. h. Under brons- och järnålder anlades de längs de viktiga vattenvägarna. På och invid klapperstensfälten finns lämningar efter husgrunder i form av tomtningar, företrädesvis på 10-15 m. ö. h. På halvöns norra sida finns en skyddad naturhamn med lämningar efter två uppgrundade fiskelägen.

Riksintressets värden:

Fiskeläget

- Ett fiskeläge med ålderdomligt bebyggelsemönster och med bebyggelsen utmed en strandbunden hamngata.
- Ett fiskeläge som ursprungligen uppfördes och användes av fiskare från Gävle.

© Länsstyrelsen, Lantmäteriet, NVDB, ESRI Inc, RAÄ, SGU, Sjöfartsverket, SMHI, SVO, SCB, SJV, FM, Bergsstaten, SLU

Skala 1:10200

Utbredning och landskap: Området är samlat kring den yttersta delen av Mjällomhalvön som ligger cirka 1,5 mil nordöst om Nordingrå. Bebyggelsen ligger koncentrerad längs utmed stranden i den inre delen av Norrfällsviken. Innanför bebyggelsen höjer sig landskapet upp mot Kompassberget, vars högsta punkt är cirka 45 meter över havet. Nedanför berget är ett lägre parti sankmark, som var ett mindre sund för 1 500 år sedan. Efter sänkan är ytterligare ett berg som avslutas med dominerande klapperstensfält i sydöst. Landskapet består av berg och hållmark med tätare skog i sänkorna.

Utdrag från RAÄ ordlista med landskaps- och miljötyper:

Fiskeläge: (huvudsakligen i Västsverige) Tätbebyggelse vid hamn vars befolkning i huvudsak livnär sig på fiske, med stugor, bodar och andra ekonomibyggnader, torkställningar, bryggor, kajer mm.

Fornlämningsmiljö: Miljö vars kulturhistoriska betydelse främst konstitueras av fasta fornlämnningar, deras relation sinsemellan och till naturmiljön.

Norrfällsviken är ett av många fiskelägen som uppstod under 1600-talet när fjärrfiskare från Mellansverige säsongsfiskade vid Norrlandskusten.

Norrfällsviken visar ett fiskeläge med ett ålderdomligt bebyggelsemönster som är typisk för fiskelägen utmed Norrlandskusten. Det är en för fiskelägen karaktäristisk bebyggelse där de funktionella sambanden mellan vattnet och bebyggelsen varit betydande för bebyggelsestrukturen. Båthus och sjöbodrar är placerade vid vattnet. Bostadshus och kokhus finns längs utmed en smal hamngata som löper parallellt med strandlinjen.

Kapellet i sitt upphöjda läge ovanför bebyggelsen är också ett typiskt spår efter Gävlefiskarna och ett karaktäristiskt inslag i fjärrfiskelägena utmed kusten.

Fornlämningsmiljön

- En typisk norrländsk kuströsemiljö med stråk av brons- och järnåldersrösen.
- En miljö som illustrerar landhöjningsprocessen.

Norrfällsviken är en del av ett större område inom världsarvet Höga Kusten och ingår i det band av kuströsen och stensättningar som finns längs hela Norrlandskusten. I området finns många gravar, de flesta är rösen och stensättningar, enstaka eller samlade i grupper. De utgör typiska exempel på norrländsk kuströsemiljö med stråk av brons- och järnåldersrösen.

Lämningarna berättar om en seglivad begravningssed och en platskontinuitet från bronsåldern in i yngre järnåldern. Följer man uddarna från bronsåldersrösen hamnar man i järnålderns gravmiljöer som ligger på en nivå närmare dagens strandlinje.

Området illustrerar landhöjningsprocessen både i naturlandskapet med några av länets mäktigaste klapperstensfält och genom fornlämningarnas placering.

Så här syns riksintressets värden i landskapet:

Fiskeläget

Norrfällsvikens fiskeläge har ett skyddat läge mellan två mindre halvöar, bebyggelsen inom riksintresset ligger koncentrerad längs med vikens ena strand alldeles innanför den smala passagen som leder ut till öppet vatten. Här – precis som vid de flesta fiskelägena utmed kusten – har naturförutsättningarna varit vägledande när platsen ursprungligen togs i bruk av fjärrfiskare söderifrån.

Bebyggelsens struktur

Det mest karaktäristiska för riksintresset Norrfällsviken är fiskelägets tydliga bebyggelsestruktur; hur byggnaderna är placerade i förhållande till varandra och till vattnet. Sjöbodarna och båthusen ligger mycket tätt utmed strandkanten och står delvis på pålar i vattnet. Byggnadernas historiska funktion har varit kopplad till arbetet, fisket. Den slingrande hamngatan innanför följer strandlinjen och längs utmed gatan ligger bostadshusen och de före detta kokhusen oregelbundet och tätt. Dessa byggnader behövde inte ligga direkt vid vattnet och placerades därför en bit därifrån.

Från den täta bebyggelsen kring hamngatan ser man upp till den stora öppna gistvallen, kapellet och skogsbrynet. Här finns också några enstaka små äldre ekonomibygnader glest placerade i områdets utkant. Gistvallen på sluttningen ovanför bebyggelsen är den gemensamma mark som användes för att torka nät. Kapellet, som ursprungligen användes som både gudstjänstrum och säker vinterförvaring, har en typisk placering i ett fritt läge på höjden, väl synligt från fiskeläget och vattnet. För att riksintressets tydliga bebyggelsestruktur fortsatt ska gå att läsa av är det viktigt att bevara den påtagliga skillnaden mellan fiskelägets täta bebyggelsekärna och det öppna området runt kapellet.

Omgivningarna runt riksintresset har förtätats kraftigt genom åren. För att kunna uppleva det äldre fiskeläget är det även viktigt att bibehålla dagens tydliga avstånd till ny bebyggelse och nya anläggningar.

Bebyggelsen

Ett typiskt karaktärsdrag är byggnadernas placering med gavlarna mot vattnet och hamngatan samt de mindre bryggorna på pålar i vattnet. Avskärmande staket och plank mellan sjöbodarna har tagit bort en del av den viktiga vattenkontakten från hamngatan och bostadsbebyggelsen. Staket runt bryggorna framför sjöbodarna och båthus påverkar också förståelsen för byggnadernas ursprungliga användning negativt, eftersom staketen tar bort den direkta kontakten mellan byggnaden och vattnet.

Övergripande karaktärsdrag är de faluröda fasaderna med locklistpanel, de sexdelade fönstren som ligger i liv med fasaderna och sadeltaken. Användningen av byggnaderna har förändrats sedan de uppfördes. Det har också skett en del yttre ändringar, såsom fler eller nya fönster, nya taktäckningsmaterial, viss utbyggnad och liknande. Trots detta upplevs bebyggelsen som en sammanhållen enhet, mycket tack vare den enhetliga färgsättningen och att byggnadernas volymer har hållits relativt oförändrade.

Fornlämningsmiljöerna

Kopplingen till vattnet

Kuströsen har en stark koppling till vattnet och är uppförda i välexponerade lägen, ursprungligen väl synliga från de omgivande vattenvägarna. Brons- och järnålderns lämningar i form av rösen och stensättningar visar genom sin utbredning på ett anläggningssätt som verkar ha haft ett mycket starkt genomslag.

Riksintresset Norrfällsviken är en miljö rik på den här typen av lämningar med mindre, enkla gravrösen och stensättningar, som är enskilda gravar och samlade i gravgrupper. Gravarna skiftar lite i utformning och storlek, från skeppsformade stensättningar till enklare rösen på bergshällar och klapperstensfält. De gravar som ligger 35–45 meter över havet dateras till bronsålder och de som ligger lägre, 15–20 meter över havet, dateras till järnålder.

Fornlämningarna i dagens landskap

De värdefulla fornlämningarna är tydligt avläsbara både som enskilda lämningar och i förhållande till varandra. På ett par platser kan man särskilt tydligt urskilja landhöjningens effekter och det begravningsstreck som har dominerat i området. Man kan till exempel utgå från rösen på det yttre bergets högsta punkt och gå ned till det stora klapperstensfältet Bådamalen längst ut på udden. På så sätt kan man följa tidslinjen från bronsåldern till järnåldern genom gravarna i den fysiska miljön, samtidigt som det ger en möjlighet att uppleva och förstå hur landhöjningen har präglat landskapet.

Stigen i sänkan utmed Näsamyran i områdets mitt följer en del av den sträcka som för cirka 1 500 år sedan var ett sund och delade av området.

Området med fornlämningar ligger inom naturreservatet Norrfällsviken, vilket gör att det inte finns någon nyuppförd bostads- eller fritidsbebyggelse. Flera av fornlämningslokalerna är lättillgängliga, tack vare markerade stigar. De flesta fornlämningar är uppskyldade och det finns vindskydd, rastplatser samt en utsiktsplattform.

Andra spår i landskapet

Det finns andra typer av lämningar inom området, som inte är en del av riksintressets värden men ändå har en stark koppling till kusten och havet: de många tomtningarna och de två övergivna fiskelägena på halvöns havssidor.

Tomtningar finns bara i skärgårdsområden och är rester efter enkla, strandnära byggnader som har använts för säsongsfiske eller säljakt på vårvinterisarna. De övergivna fiskelägena har oftast mer husgrundslika tomtningar eller husgrunder med spismursröse i ett hörn, vilket antyder att de användes som bostad. I närheten finns gistgårdar och båtlämningar (stenröjda uppdragningsplatser för båt) som visar att man fiskat med nät från båt. Fiskelägena ligger lägre ner i terrängen än tomtningarna. Det visar tydligt att fiskelägena är yngre och har likheter med det strömmingsfiske som bedrevs under historisk tid.

Väderstreckspilen ligger på toppen av Kompassberget, intill de forntida gravarna, och har givit berget dess namn. Den är dock inte lika gammal utan kan nog snarare kopplas till säsongsfiskeplatserna från historisk tid.

Riksintresset i Världsarvet Höga Kusten

I beskrivningen av världsarvet Höga Kusten står det bland annat att:

Kombinationen av världens högsta isostatiska landhöjning och det kulturlandskap som avspeglar landhöjningens effekter gör Höga Kustens kulturlandskap synnerligen intressant. Att den högsta

kustlinjen bara ligger 2–3 km från dagens strandlinje bidrar till att välbehållna strandbundna lämningar från kontinuerlig mänsklig verksamhet under 7 000 år finns representerade inom ett begränsat område. Inom området finns en fornlämningstäthet som är påfallande hög.